

УДК 334.012.64

О.С. Хачатурян, канд. екон. наук

Кіровоградський національний технічний університет

Особливості зайнятості населення у сфері малого підприємництва Кіровоградського регіону

Стаття присвячена дослідженню особливостей зайнятості у малому підприємстві Кіровоградської області. Проаналізовано динаміку кількісних зрушень зайнятості на малих підприємствах області. Виявлено низку негативних тенденцій у розвитку як малих підприємств, так і зайнятості на них працездатного населення. Запропоновано шляхи вирішення проблем зайнятості у малому підприємстві на рівні регіону.

мале підприємство, зайнятість у малому підприємстві, адміністративно-територіальна одиниця, Кіровоградська область

Постановка проблеми. Мале підприємство – це основа ринкової економіки будь-якої країни. Крім рішення найважливішої суспільно-політичної задачі – формування пересічного класу, становлення демократії та структур громадянської спільноти, мале підприємство може вирішати економічні проблеми та суспільні питання, зокрема проблему безробіття.

З моменту започаткування економічних реформ у сфері зайнятості в Україні вагомим сподіванням пов'язувалися із розвитком малого підприємства. Проте малому підприємству поки що не вдалося затвердитися як авторитетній економічній системі [6, с. 85]. Тому продукування реальних робочих місць через піднесення малого підприємства, допомоги функціонування бізнесу залишається одним з основних напрямів покращання положення на регіональному ринку праці та вимагає детального аналізу.

Аналіз останніх досліджень. Великий внесок у розвиток теорії зайнятості та дослідження особливостей ринку праці зробили такі українські вчені, як С. Бандура, Е. Бойченко, Е. Лібанова, Н. Гаркавенко, В. Герасимчук та інші. Разом із тим, потребують вивчення питання, пов'язані із регіональними особливостями зайнятості населення у малому підприємстві, особливо в областях України, які можна віднести до розряду депресивних.

Метою статті є дослідження та аналіз стану зайнятості у сфері малого підприємства на прикладі Кіровоградської області.

Виклад основного матеріалу. Розвиток підприємства є одним з основних напрямів розширення зайнятості населення в умовах реформування економіки [2, с. 32]. Це виявляється у можливості малого підприємства створювати нові робочі місця та поглинати надлишкову робочу силу під час циклічних спадів і структурних зрушень економіки. Проте, в Україні піднесення малого підприємства відбувається у занадто повільному ритмі. Темпи росту сумарної чисельності малих підприємств вказують на те, що в Україні ще не сформовано належної атмосфери для ефективного піднесення даного сектору економіки. Протягом 2006-2010 років кількість малих підприємств по Україні в цілому зменшилась на 14,12% [3]. У Кіровоградській області становище ще гірше, ніж у середньому по Україні. Так, у порівнянні з 2009р., у 2010р. кількість малих

підприємств зменшилася на 31,35%, а з 2006р. – зменшення становить 30,83%, тобто динаміка падіння надзвичайно загрозлива (рис. 1). При цьому, вироблена ними частка продукції у загальному обсязі реалізованої продукції (робіт, послуг) також скорочується (з 31,3% у 2009р. до 24,2% – у 2010р.) [4].

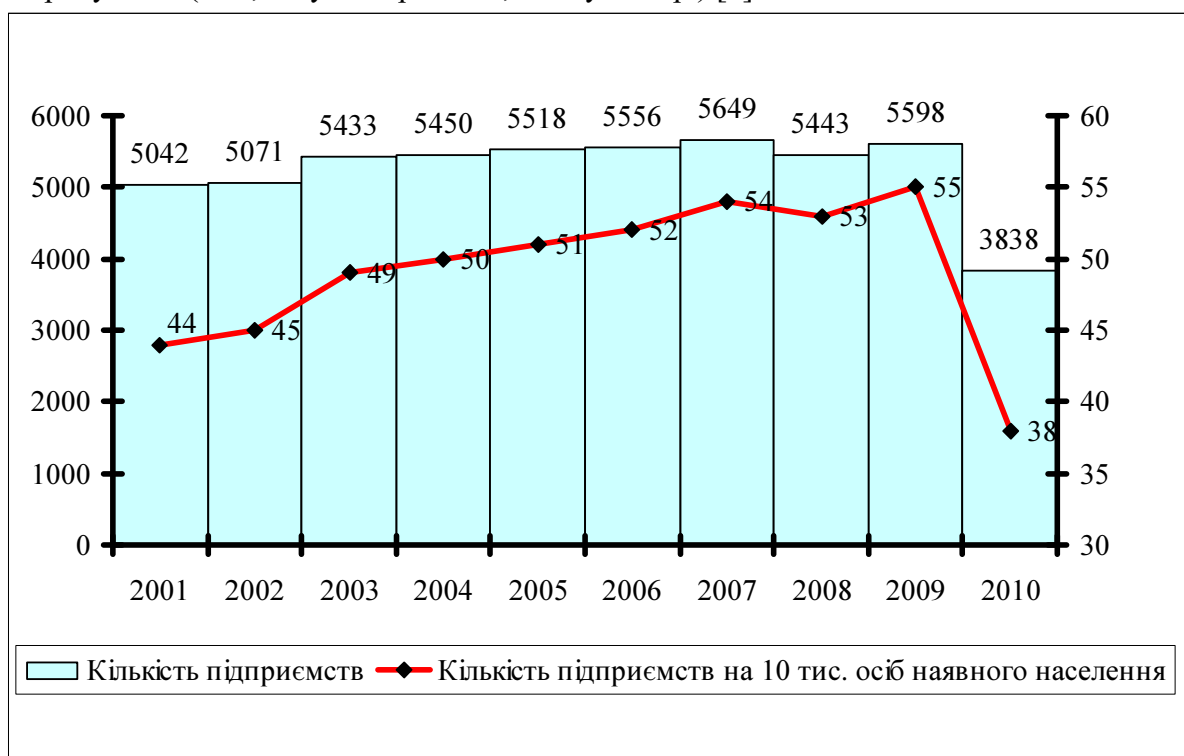

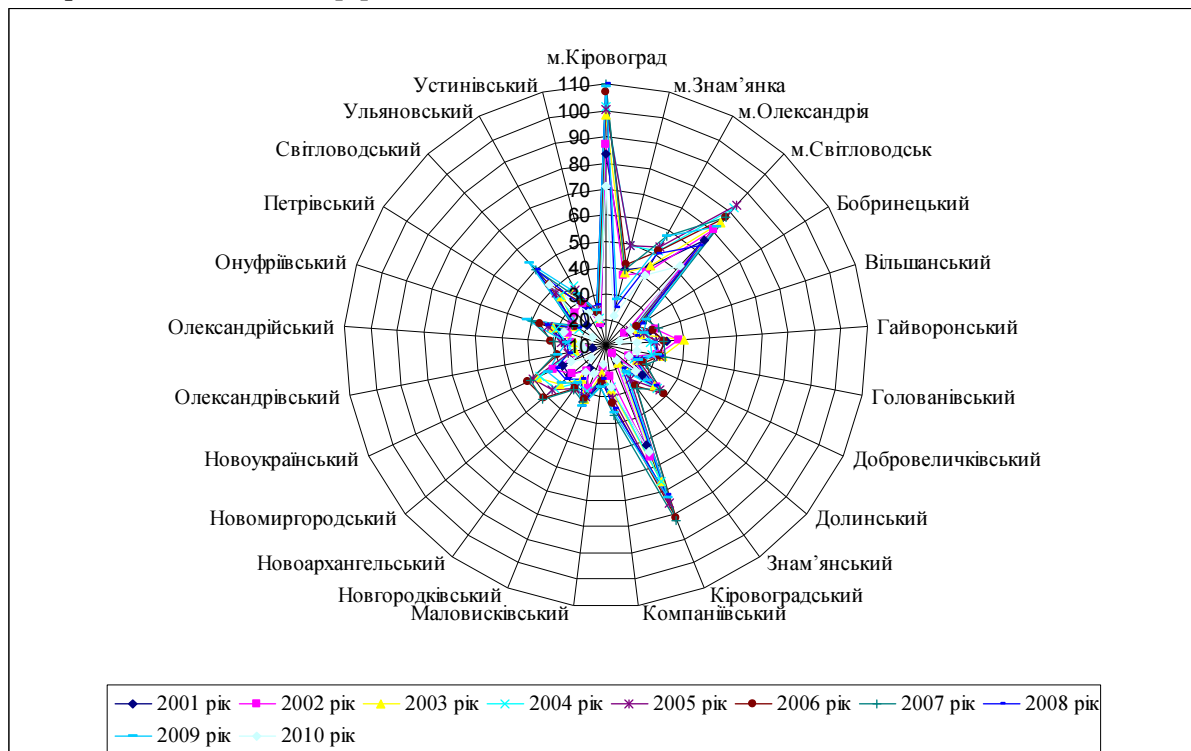
Рисунок 1 - Динаміка розвитку малих підприємств у Кіровоградській області (2001-2010рр.)
Розраховано автором за даними Головного управління статистики у Кіровоградській області [4]

Як свідчать дані щодо середньої кількості малих підприємств у розрахунку на 10 тис. осіб наявного населення, цей показник залишався практично на одному рівні з 2004р. по 2008р. і коливався в межах від 50 до 55. Проте, у 2009р. відбулося його різке зменшення по відношенню до 2008р. на 30,91%, а в порівнянні з 2001р. падіння склало 6 підприємств (або 13,64%) і становило 38 підприємств. Динаміка кількості малих підприємств на 10 тис. осіб наявного населення характеризується їх зменшенням у всіх адміністративно-територіальних одиницях регіону. Найбільше скорочення спостерігалось у Новомиргородському (на 46,87%), Вільшанському (на 40,00%), Олександрівському (37,93%), Новгородківському (на 37,14%) і Онуфріївському (на 35,71%) районах [4].

Якщо розглянути показник кількості малих підприємств на 10 тис. осіб наявного населення з точки зору демографічної ситуації в регіоні, то становище виглядає ще більш непривабливим. Адже навіть зменшення чисельності наявного населення Кіровоградської області за 2010р. на 7,8 тис. осіб не вплинуло позитивно на його величину.

Територіальна структура кількості малих підприємств у розрахунку на 10 тис. осіб наявного населення характеризується нерівномірністю їх розподілу. Так, найвище значення цього показника відзначається в м. Кіровограді – 71 підприємство, а найнижче – у Вільшанському (15 підприємств), Петрівському (16 підприємств), Знам'янському, Маловисківському, Новомиргородському районах – по 17 підприємств. Значний розвиток малих підприємств спостерігається в Кіровоградському районі (54 підприємства на 10 тис. осіб наявного населення) та м. Світловодську (52) (рис. 2).

У 2010р. в усіх районах Кіровоградської області спостерігалось зменшення кількості малих підприємств. Так, у Новомиргородському, Вільшанському, Олександрівському, Новгородківському, Онуфріївському, Петровському, Маловисківському районах і м. Кіровограді кількість підприємств зменшилася проти 2009р. на 35,02÷47,42% [4].

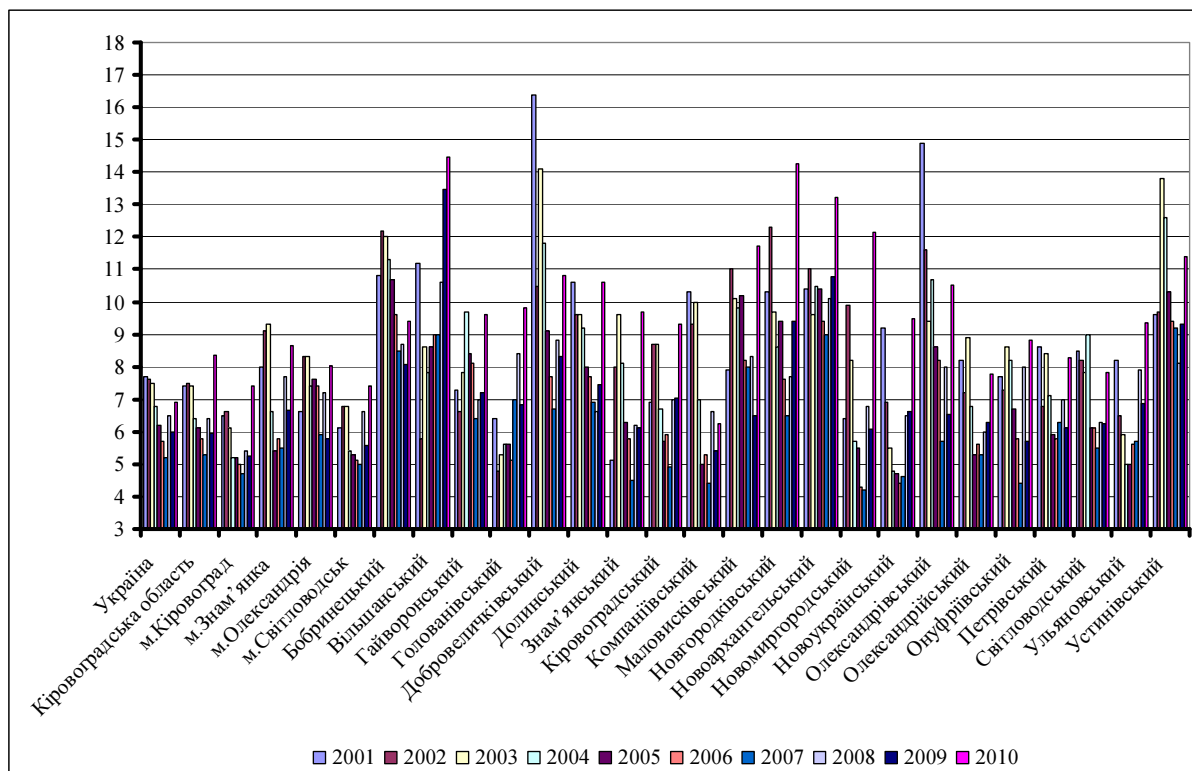
Розраховано автором за даними Головного управління статистики у Кіровоградській області [4]

Рисунок 2 – Динаміка кількості малих підприємств адміністративно-територіальних одиниць Кіровоградської області на 10 тис. наявного населення

У 2010р. кількість найманих працівників на малих підприємствах Кіровоградської області складала 32110 осіб, що становить 31,6% до кількості найманих працівників підприємств-суб'єктів підприємницької діяльності по регіону в цілому. У порівнянні з 2009 роком показник зайнятості збільшився на 0,3%, хоча в абсолютних значеннях чисельність найманих працівників на малих підприємствах регіону скоротилася на 1239 осіб.

Аналізуючи зайнятість у розрахунку на одне мале підприємство, слід відзначити, що впродовж 2001-2010рр. відслідковується поступове зростання цього показника: з 7,4 осіб у 2001р. до 8,4 особи у 2010р. (рис. 3). За рівнем середньої кількості працюючих на одному малому підприємстві міста та райони області розподілилися таким чином: з середньою кількістю працюючих від 6 до 8 осіб – 3 міста та 4 райони, від 9 до 12 осіб – 1 місто та 14 районів, від 13 до 15 осіб – 3 райони. Отже, у всіх адміністративно-територіальних одиницях області, рівень середньої кількості працюючих на одному малому підприємстві у 2010р. збільшився в порівнянні з 2009р., в середньому по регіону цей показник зріс із 5,96 у 2009р. до 8,37 – у 2010р. Одна з ймовірних причин такої ситуації, на нашу думку, чергові нововведення у статистичних підходах до визначення кількості малих підприємств. Окрім того, темпи приросту кількості малих підприємств та чисельності працюючих на них значно розрізняються за адміністративно-територіальними одиницями регіону, що віддзеркалює місцеві особливості процесів створення малих підприємств.

У 2010р. рівень зайнятості на малих підприємствах (кількість найманих працівників у відсотках до кількості населення у працездатному віці) становив 5,5%, що менше проти 2009р. на 0,1%. Проте, у регіональному розрізі цей показник збільшився проти 2009р. у м. Знам'янка та 10 районах регіону, зменшився – у містах Кіровоград і Світловодськ і 8 районах, у м. Олександрія, Олександрівському, Онуфріївському та Світловодському районах рівень зайнятості на малих підприємствах залишився без зміни.

Розраховано автором за даними Головного управління статистики у Кіровоградській області [4]

Рисунок 3 – Середня кількість працюючих на одному малому підприємстві в Україні, Кіровоградській області та її адміністративно-територіальних одиницях (2001-2010рр.)

Найвищий рівень зайнятості відзначався у Кіровоградському районі (8,9%) та місті Кіровограді (8,4%), найнижчий – у Петрівському районі (2,3%). Тільки у містах Кіровограді та Світловодську, Кіровоградському, Новоградківському та Світловодському районах цей показник перевищив середнє значення по регіону.

У 2010р. по відношенню до 2009р. у дев'яти районах (Гайворонський, Голованівський, Добровеличківський, Знам'янський, Маловисківський, Новомиргородський, Новоукраїнський, Ульяновський і Устинівський) рівень зайнятості на малих підприємствах виріс у діапазоні 0,1÷0,5%. У той же час рівень безробіття в цих же районах також збільшився в межах від 0,0% до 1,85%.

У м. Світловодську та Олександрійському районі зниження рівня зайнятості на малих підприємствах відповідно, з 6,7 до 6,5% і з 2,9 до 2,8%, супроводжувалося адекватним зменшенням рівня зареєстрованого безробіття, відповідно, з 3,40 до 2,44% і з 3,28 до 3,22%.

На малих підприємствах м. Олександрії, Олександрівського, Онуфріївського та Світловодського районів рівень зайнятості у 2010р. залишився незмінним відносно 2009р., а рівень зареєстрованого безробіття у м. Олександрії та Світловодському районі зріс, відповідно, з 2,72 до 2,77% і з 2,56 до 2,66%; в Олександрівському районі –

зменшився з 6,49 до 6,06%, а в Онуфріївському районі не змінився. І тільки в м. Кіровограді та семи районах області (Бобринецький, Вільшанський, Кіровоградський, Компаніївський, Новгородківський, Новоархангельський і Петрівський) зниження у 2010р. рівня зайнятості на малих підприємствах (у межах від 0,1 до 2,0%) супроводжувалось підвищенням рівня зареєстрованого безробіття (у межах $0,09 \div 1,60\%$). Такі суперечливі настанови у дійсності говорять про те, що розвиток малого підприємництва на місцевому рівні продовжує бути символічним. У значній кількості випадків він знаходиться поза руслом визначальних регіональних соціально-економічних течій.

Мале підприємництво регіону має, взагалі кажучи, невеликий рівень зайнятості (5,5% у 2010р.). Це свідчить про наявність резервів для піднесення цього вагомого елементу регіональної та державної економіки.

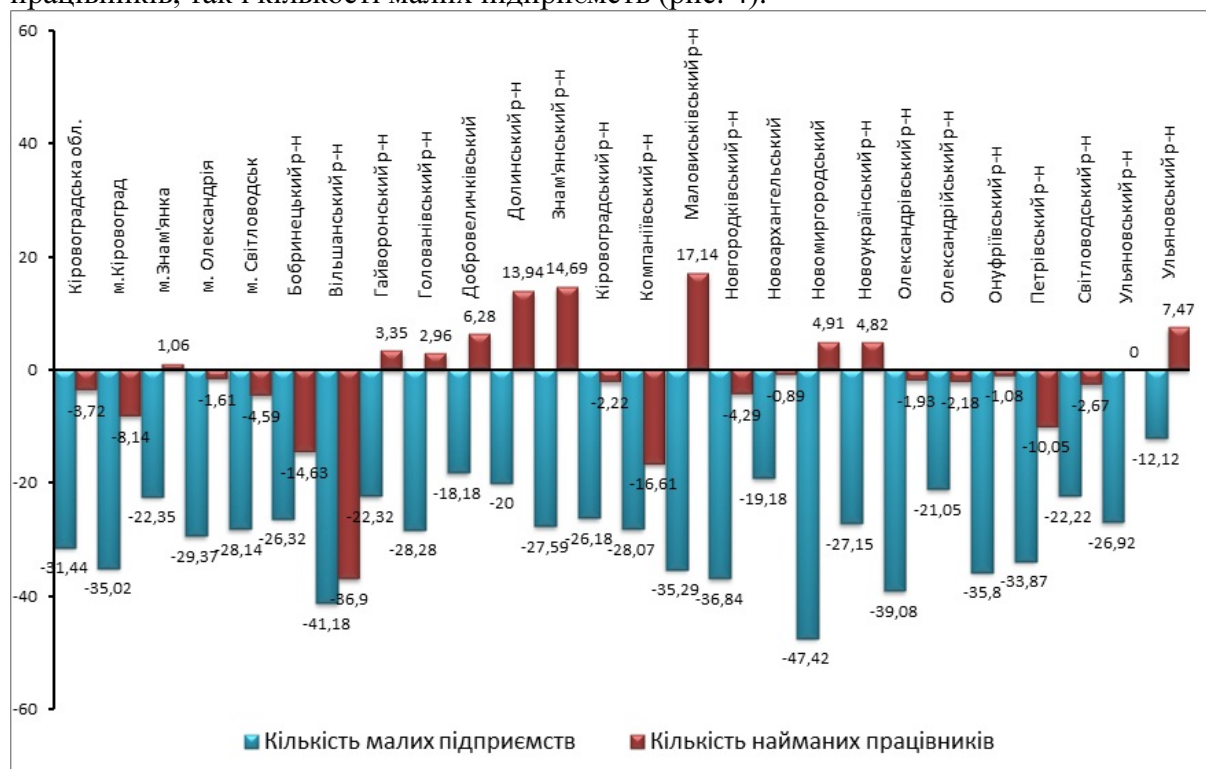
Дані про динаміку зайнятого населення в Кіровоградській області у 2010р. порівняно з 2001р. у сфері малого підприємництва за видами економічної діяльності [4] свідчать про те, що продовжується скорочення кількості працюючих практично в усіх галузях економіки. Особливо значне воно в торгівлі, ремонті автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку (-35,54%), наданні комунальних та індивідуальних послуг; діяльності у сфері культури та спорту (-33,66%), промисловості (-27,63%), діяльності готелів та ресторанів (-27,55%) і в будівництві (-23,85%). Практично, зведена нанівець чисельність працівників малих підприємств у галузі освіти (-87,90%). Суттєве збільшення зайнятих відбулося тільки в галузі операцій з нерухомим майном, оренді, інжинірингу та надання послуг підприємцям, де порівняно з 2001р. загальна кількість працюючих зросла на 78,18% й охороні здоров'я та надання соціальної допомоги (+28,79%).

За підсумками 2010р. із загальної кількості працюючих на малих підприємствах приблизно однакове число зайнятих було в сільському господарстві, мисливстві, лісовому господарстві та торгівлі, ремонті автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку (відповідно 20,36% і 20,11%) [4]. Значною залишається частка зайнятих на підприємствах, орієнтованих на промисловість і операції з нерухомим майном, оренду, інжиніринг та надання послуг підприємцям (відповідно 18,89% і 16,91%). У структурі зайнятих питома вага працюючих на малих підприємствах, створених у галузі будівництва, як і раніше, залишається значною та складає 10,03%.

У 2009-2010рр. динаміка кількісних показників зайнятості в секторі малого підприємництва в адміністративно-територіальних одиницях регіону характеризувалася в цілому негативними тенденціями [4]. У 2010р. порівняно з 2009р. тільки в 10 адміністративно-територіальних одиницях регіону з 25 спостерігалось збільшення чисельності працівників на малих підприємствах, та й те становило всього в середньому 7,66%. Найбільша абсолютна кількість робочих місць на малих підприємствах була в містах Кіровограді, Олександрії, Світловодську, Кіровоградському та Новоукраїнському районах. Найменше число робочих місць на малих підприємствах було в Компаніївському та Вільшанському районах. Ці ж райони потрапили й до числа аутсайдерів за кількістю малих підприємств.

Негативна динаміка зайнятості на малих підприємствах супроводжувалась диференціацією темпів її зміни. В адміністративно-територіальних одиницях регіону спостерігався великий розрив у річних темпах зміни кількості робочих місць від нульового в Ульяновському районі та малопомітного -0,89% у Новоархангельському районі, до -36,90% у Вільшанському, +17,14% у Маловисківському, -16,61% у Компаніївському, +14,69% у Знам'янському, -14,63% у Бобринецькому районах (у середньому по регіону – -3,72%).

Одним з показників нерівномірності кількісних зрушень у зайнятості на малих підприємствах є амплітуда відхилень темпів їх зміни в окремих адміністративно-територіальних одиницях регіону від середньорегіонального рівня. У 2010р. збільшення кількості робочих місць на малих підприємствах у Маловисківському районі перевищувало середній показник майже на 21%, у Знам'янському – на 18,41%, Долинському – на 17,66%, у Устинівському – на 11,19%. У 7 адміністративно-територіальних одиницях регіону він був нижчим, ніж середній рівень, з них у Вільшанському – на 33,18%, Компаніївському – на 12,89%, Бобринецькому – на 10,91%. При цьому, слід ще раз підкреслити, що середньорегіональний рівень був від'ємним і складав -3,72%. Загалом же 14 адміністративно-територіальних одиниць регіону з 25 мали в 2010р. скорочення робочих місць на малих підприємствах. З іншого боку, в адміністративно-територіальних одиницях регіону мали місце суттєві відмінності в динаміці кількості малих підприємств і зайнятості на них. Так, у 10 адміністративно-територіальних одиницях регіону мало місце зростання чисельності найманих працівників при зменшенні кількості малих підприємств. В Знам'янському районі чисельність найманих працівників зросла на 14,69% при зменшенні кількості малих підприємств на 27,59%. Слід зазначити, що просторово відмічені невідповідності не узгоджені. Наприклад, у Вільшанському районі зменшення кількості малих підприємств на 41,18% супроводжувалося зменшенням зайнятості на малих підприємствах на 36,90%, а у сусідньому Добровеличківському районі при зменшенні кількості малих підприємств на 18,18%, зайнятість на них збільшилась на 6,28%. Ще більші диспропорції спостерігалися в Новомиргородському районі. Тут скорочення сектору малого підприємництва на 47,42% супроводжувалося збільшенням кількості робочих місць на 4,91%. Таким чином, в жодній з адміністративно-територіальних одиниць регіону не відбулося зростання як середньорічної кількості найманих працівників, так і кількості малих підприємств (рис. 4).

Розраховано автором за даними Головного управління статистики у Кіровоградській області [4]

Рисунок 4 – Динаміка кількості найманих працівників і малих підприємств у 2010р. в порівнянні з 2009р. (%)

У 2010р. характерною особливістю міст обласного підпорядкування продовжує залишатися значно вищий ступінь зосередженості на малих підприємствах робочих місць, ніж на малих підприємствах у районах області. Процес централізації малих підприємств у регіональному центрі, містах Олександрії, Світловодську та Кіровоградському районі закономірно супроводжувався відповідним зосередженням робочої сили. У м. Кіровограді відзначається на малих підприємствах достатньо значний ступінь зосередженості зайнятих, на котрий у регіоні припадало більше 39% усіх робочих місць на малих підприємствах (найближчі показники в Олександрії – 9,51%, Світловодську – 6,61% та Кіровоградському районі – 5,89%). Заслугує на увагу той факт, що відмічена зосередженість працюючих у сфері малого підприємництва не позбавлена певних недоліків, які позначаються на зв'язку складових частин системи зайнятості. Так, у Кіровограді, Олександрії, Світловодську та Кіровоградському районі проживає 42,41% населення регіону, 57,59% – в інших 21 адміністративно-територіальній одиниці, але в 2010р. на ці адміністративно-територіальні одиниці припадало лише 38,58% робочих місць на малих підприємствах.

Подібні тенденції на регіональному рівні свідчать про те, що сектор малого підприємництва в 2009-2010рр. знаходився у так званому стані «вільного падіння». Як і раніше, залишаються невирішеними наступні проблеми, з якими стикаються бізнесмени всіх регіонів України: труднощі з започаткуванням власної справи, дефіцит фінансів, стосунки з податковою адміністрацією і з банками [5, с. 4-5]. Мале підприємство практично виключене з загальноекономічної динаміки, залишене напризволяще, лише локально реагуючи на окремі зміни в умовах свого функціонування в межах відносно замкнених адміністративно-територіальних одиниць.

Структуризація зайнятості на малих підприємствах у кожній окремій адміністративно-територіальній одиниці регіону визначалася не тільки відповідним розподіленням малих підприємств, видом їх економічної діяльності, географічним положенням або специфікою адміністративно-територіального поділу в регіоні. Виконання суспільної ролі малим підприємством набирає значної ваги. Це стосується, насамперед, його внеску до підвищення регіонального рівня зайнятості населення. Стосовно цього малі підприємства посідають своє місце у створенні будови зайнятості. Притаманні їм особливості на рівні регіону істотно позначаються на об'єднанні, зосередженості в певних територіально-господарських центрах трудового потенціалу.

Зважаючи на те, що «умови функціонування ринку праці залежать від динаміки, чисельності працездатного населення, здоров'я, освітнього рівня, статеві-вікової структури тощо» [1, с. 29], то зміна ситуації у міграційній і демографічній сферах вельми позначаються на ступені зайнятості, що формується у малому підприємстві. Постійне зменшення чисельності населення регіону (внаслідок від'ємних показників природного приросту та зовнішньої міграції) супроводжувалося скороченням його частини в працездатному віці, що могла бути залучена до підприємницької діяльності.

Зрозуміло, що на рівень зайнятості на малих підприємствах у районах, крім демо-міграційних процесів, має суттєвий вплив також наявність економіко утворюючих підприємств, а у містах обласного підпорядкування – загальна питома вага великого та середнього підприємництва.

Однак, враховуючи специфічні цілі та соціально-економічні функції в суспільному прогресі, мале підприємство має власне підґрунтя та закономірності розвитку. Внаслідок цього зазначені чинники не приймають гостро панівного значення для доцільно вибудованого соціально-економічного ладу. На практиці це означає, що рівень зайнятості на малих підприємствах у розмірі декількох відсотків населення в

працевдатному віці свідчить про недостатню соціально-економічну вагу малого підприємництва в цілому.

Результати аналітичного дослідження дозволяють визначити деякі напрями щодо сприяння кількісних і якісних зрушень у сфері зайнятості на малих підприємствах регіону:

- підвищення ролі регіональних і місцевих органів влади у розвитку малого підприємництва;
- створення сучасної інфраструктури підтримки малих підприємств в адміністративно-територіальних одиницях регіону;
- розширення інтеграційних взаємозв'язків малих підприємств інноваційно-інтелектуального спрямування з великими підприємствами аграрно-промислового комплексу регіону;
- формування ефективно діючого механізму програмно-цільової фінансової підтримки та розвитку суб'єктів малого підприємництва як невід'ємної складової регіональної економічної політики;
- організація промислово-інноваційних кластерів за активної участі малих інноваційних підприємств;
- впровадження інноваційних форм і видів зайнятості на малих підприємствах;
- створення системи стимулювання інноваційно-інвестиційної складової розвитку малих підприємств;
- широкий розвиток малих підприємств у аграрній, переробній сферах і наданні агросервісних послуг;
- розвиток малих підприємств у сфері виробництва будівельних матеріалів і товарів широкого вжитку з місцевої сировини та відходів;
- активізація використання унікального природно-культурного фонду регіону з метою створення розгалуженої мережі малих підприємств у галузях зеленого туризму та народних промислів;
- розбудова в регіоні системи підготовки кадрів для малого підприємництва.

Висновки. Проведений аналіз дає підґрунтя для чіткого формулювання деяких висновків:

- 1) частка працюючих на малих підприємствах у загальній кількості працевдатного та працюючого населення характеризує участь малих підприємств у формуванні в реальному режимі робочих місць, розв'язання питання незайнятості та на цій основі досягнення в регіоні соціально-політичної стабільності;
- 2) у межах регіону та окремих його адміністративно-територіальних одиниць малим підприємствам, розташованим на їх території, притаманна суттєва аритмічність і амплітуда в настановах регіональної будови зайнятості;
- 3) вагоме значення у організації фронтальної будови зайнятості, притаманній малому підприємству, відіграють суспільні чинники його розвитку, вони характеризують порівняно стриманий ступінь централізації та зосередженості трудових ресурсів у даному сегменті регіональної економіки;
- 4) розподілення робочих місць на малих підприємствах у регіоні є більш диверсифікованим, у порівнянні з розподіленням малих підприємств.

Список літератури

1. Бойченко Е. Вплив демографічних чинників на функціонування ринку праці / Е. Бойченко // Україна: аспекти праці. – 2007. – №8. – С. 24–29.
2. Гаркавенко Н. Напрями вдосконалення політики зайнятості населення у ринкових умовах / Н. Гаркавенко // Україна: аспекти праці. – 2008. – №6. – С. 26–32.

3. Основні показники розвитку малих підприємств [Електронний ресурс]. Населення [Електронний ресурс]. – доступні з <http://www.ukrstat.gov.ua>.
4. Статистичний щорічник Кіровоградської області за 2010 рік / Головне управління статистики у Кіровоградській області. – Кіровоград, 2011. – 527 с.
5. Федоренко С. В. Проблеми розвитку малого бізнесу в Україні / С. В. Федоренко // Економіка та держава. – 2008. – №5 (65). – С. 4–5.
6. Хачатурян О. С. Роль підтримки підприємництва в реалізації соціально-відповідальної політики зайнятості / О. С. Хачатурян // Проблеми і перспективи розвитку підприємництва: збірник матеріалів III міжнародної науково-практичної конференції, 11 грудня 2009 р. Том 1 – Харків: ФОП Павлов М.Ю. – 2009. – С. 84–85.

О. Хачатурян

Особенности занятости населения в сфере малого предпринимательства Кіровоградского региона

Статья посвящена исследованию особенностей занятости в малом предпринимательстве Кіровоградской области. Проанализирована динамика количественных сдвигов занятости на малых предприятиях области. Выявлено ряд негативных тенденций в развитии, как малых предприятий, так и занятости на них трудоспособного населения. Предложены пути решения проблем занятости в малом предпринимательстве на уровне региона.

О. Hachaturyan

Features of employment of population in the field of small enterprise of Kіrovograd of region

The article is devoted research of features of employment in the small enterprise of the Kіrovograd region. The dynamics of quantitative changes of employment is analyzed on the small enterprises of region. The row of negative tendencies is exposed in development of both small enterprises and employment on them able to work population. The ways of decision of problems of employment are offered in a small enterprise at the level of region.

Одержано 15.02.12